భారతదేశ చరిత్ర

సిపాయిల తిరుగుబాటు

ఆధునిక భారతదేశ చరిత్రలో అత్యంత ప్రాధాన్యాన్ని సంతరించుకున్న చరిత్రాత్మక సంఘటనగా 1857 తిరుగుబాటును పేర్కొంటారు. ప్లాసీ యుద్ధం ముగిసిన వందేళ్ల తర్వాత జరిగిన ఈ తిరుగుబాటులో ఈస్ట్ ఇండియా కంపెనీ సైన్యంలో పనిచేస్తున్న భారతీయ సిపాయిలు ప్రముఖ పాత్ర పోషించారు.

భారతీయ సమాజంలో ఈస్ట్ ఇండియా కంపెనీ మోసపూరిత, స్వార్థ విధానాల వల్ల క్రమంగా బలపడిన వ్యతిరేకతే 1857 తిరుగుబాటుకు ప్రధాన కారణం. ఇది భారత దేశంలో బ్రిటిష్ సామ్రాజ్య పునాదులను తాత్కాలికంగా కదిలించింది. భారతదేశంలో పాలనా స్వభావాన్ని మార్చడమే కాకుండా ఈస్ట్ ఇండియా కంపెనీ పాలనకు చరమగీతం పాడింది.

తిరుగుబాటు స్వభావం:

ప్రసిద్ధ విప్లవకారుడు వి.డి. సావర్కర్ లండన్‌లో 1909 లో 'భారతదేశ స్వాతంత్ర్య సంగ్రామం - 1857' అనే పుస్తకాన్ని ప్రచురించారు. అప్పటి నుంచి 1857 తిరుగుబాటు స్వభావం గురించి జాతీయవాదులు, చరిత్రకారుల్లో తీవ్ర చర్చ మొదలైంది.

★ భారతదేశాన్ని ఆక్రమించడానికి సహాయం చేసిన భారతీయ సైనికులే బ్రిటిష్‌వారి మీద తిరుగుబాటు చేయడం వల్ల ఈ తిరుగుబాటును బ్రిటిష్ చరిత్రకారులు 'సిపాయిల పితూరీ' అని పేర్కొన్నారు.

★ 'ఎ హిస్టరీ ఆఫ్ ది సిపాయ్ వార్' రచయిత, ప్రసిద్ధ బ్రిటిష్ చరిత్రకారుడు జె. డబ్ల్యూ. కేయ్ 1857 తిరుగుబాటును సిపాయిల పితూరీ అని, ఇతర వర్గాలు ఇందులో పాల్గొనలేదని అభిప్రాయపడ్డాడు.

★ బ్రిటిష్ చరిత్రకారులైన జాన్ లారెన్స్, సిలీ, గ్రాంట్ డఫ్, మాలిసన్, టి.ఆర్. హోల్మ్స్ మొదలైనవారు కేయ్ అభిప్రాయంతో దాదాపు ఏకీభవించారు. బెంజమిన్ డిజ్రేలీ దీన్ని ఒక జాతీయ తిరుగుబాటుగా పేర్కొన్నాడు.

★ హిందూ - ముస్లింల కుట్ర ఫలితమే 1857 తిరుగుబాటు అని డబ్ల్యూ టేలర్ అభిప్రాయపడ్డాడు.

★ దీనికి భిన్నంగా భారతదేశ జాతీయోద్యమంలో ముఖ్యపాత్ర పోషించిన వినాయక్ దామోదర్ సావర్కర్ 1857 తిరుగుబాటును 'ప్రణాళికాబద్ధమైన ప్రథమ జాతీయ స్వాతంత్ర్య సమరమ'ని పేర్కొన్నారు.

★ ఆధునిక భారతదేశ చరిత్రకారుడైన ఎస్.ఎన్. సేన్ 1857 తిరుగుబాటును 'సిపాయిల పితూరీగా ప్రారంభమై స్వాతంత్ర్య యుద్ధంగా ముగిసింద'ని వర్ణించారు.

★ జవహర్‌లాల్ నెహ్రూ తన 'ది డిస్కవరీ ఆఫ్ ఇండియా'లో 1857 తిరుగుబాటును ప్రస్తావిస్తూ ఇది కేవలం భూస్వాముల తిరుగుబాటు, దీనిలో సూక్ష్మ స్థాయిలో జాతీయత కనిపించినా అనేకమంది స్వదేశీ రాజులు, వివిధ వర్గాల ప్రజలు ఈ తిరుగుబాటులో పాల్గొనలేదు. కాబట్టి అది ప్రథమ స్వాతంత్ర్య పోరాటం కాదని పేర్కొన్నారు.

★ మొత్తం మీద ఇది ప్రధానంగా సిపాయిల తిరుగుబాటే. కానీ ఇది తర్వాత ప్రారంభమైన భారత జాతీయోద్యమానికి నాందిగా చెప్పవచ్చు.

కారణాలు

రాజకీయ కారణాలు:

బ్రిటిష్ సామ్రాజ్య విస్తరణలో భాగంగా డల్హౌసీ రాజ్య సంక్రమణ సిద్ధాంతాన్ని అమలుచేశాడు. ఇది భారతీయ స్వదేశీ రాజుల్లో అనుమానాలకు, అభద్రతకు, తీవ్ర అసహనానికి కారణమైంది.

★ బ్రిటిష్‌వారు భారతదేశంలో సామ్రాజ్య స్థాపనకు ముందు స్వదేశీ రాజులతో మంచి సంబంధాలు కలిగి ఉండేవారు. 1850 దశకంలో ఏదో ఒక నెపంతో స్వదేశీ రాజ్యాలను తమ సామ్రాజ్యంలో విలీనం చేయడానికి ప్రయత్నాలు చేశారు.

★ రాజ్య సంక్రమణ సిద్ధాంతం అమలు ద్వారా సతారా, సంబల్‌పూర్, ఝాన్సీ, నాగ్‌పూర్ రాజ్యాలు బ్రిటిష్ సామ్రాజ్యంలో విలీనమయ్యాయి. పీష్వా బాజీరావు దత్తపుత్రుడైన నానాసాహెబ్‌కు చెల్లించాల్సిన పించను ఆపేశాడు.

★ కర్ణాటక, తంజావూరు నవాబుల రాజరిక బిరుదులను రద్దు చేశాడు. గవర్నర్ జనరల్ లార్డ్ కానింగ్ బహదూర్ షా-II తర్వాత మొగలులు తమ రాజరిక బిరుదులను, ప్రాసాదాలను కోల్పోతారని ప్రకటించాడు.

★ పంజాబ్, పెగు, సిక్కింలను బ్రిటిష్ సామ్రాజ్యంలో విలీనం చేశారు. పరిపాలన సక్రమంగా లేదన్న నెపంతో 1856 లో అయోధ్య నవాబును పదవీచ్యుతుని చేశారు. ఇది ఈ ప్రాంతానికి చెందిన బ్రిటిష్ ఇండియా సైనికుల్లో తీవ్ర అసంతృప్తికి కారణమైంది. అయోధ్య ఆక్రమణ వల్ల సిపాయిల బంధువులు ఎక్కువ భూమి శిస్తు చెల్లించాల్సి రావడంతో అది సిపాయిలపై ఆర్థిక భారాన్ని మోపింది. బ్రిటిష్ వారి సామ్రాజ్యవాద విధానాల వల్ల మధ్యయుగపు రాజ్యాల మనుగడకు భంగం ఏర్పడింది. దీంతో అనేక మంది పాలకులు ఈ తిరుగుబాటులో పాల్గొన్నారు.

పరిపాలన, ఆర్థిక కారణాలు:

ఈస్ట్ ఇండియా కంపెనీ తన స్వార్థపూరిత విధానాల ద్వారా భారత ఆర్థిక వ్యవస్థను చిన్నాభిన్నం చేసింది. తూర్పు ఇండియా కంపెనీ ప్రవేశపెట్టిన నూతన భూమిశిస్తు విధానాల వల్ల భూస్వామ్య వర్గాలు పేదరికం అనుభవించాల్సి వచ్చింది. రైతులు దోపిడీకి గురై, అప్పుల పాలయ్యారు. దీంతో, వారు తమ భూములను వడ్డీ వ్యాపారులకు అమ్మేశారు.

★ బ్రిటిష్ విధానాల వల్ల కళాకారులు, చేతివృత్తులవారు ఉపాధిని కోల్పోయారు. దేశంలోని గ్రామీణ ఆర్థిక వ్యవస్థకు పట్టుగొమ్మలైన సంప్రదాయ కుటీర పరిశ్రమలు, చేతివృత్తులవారు బ్రిటిష్ పారిశ్రామిక ఉత్పత్తుల నుంచి పోటీని తట్టుకోలేకపోయారు.

★ భారతదేశ సహజ వనరులు ముఖ్యంగా పత్తి, జనుము, నీలిమందు, పొగాకును కంపెనీ బ్రిటన్‌కు ఎగుమతి చేసి అపార లాభాలను ఆర్జించింది.

సాంఘిక, మత కారణాలు:

1813 లో బ్రిటిష్ పార్లమెంట్ చేసిన చార్టర్ చట్టం ద్వారా బ్రిటిష్ అధికారులు భారతీయుల సామాజిక, మత విషయాల్లో జోక్యం చేసుకోవడం ప్రారంభించారు. 1829 లో విలియం బెంటింక్ ప్రభుత్వం బెంగాల్, బిహార్‌లలో సతీసహగమనాన్ని నిషేధించడం హిందువుల్లో తీవ్ర అలజడికి కారణమైంది. క్రైస్తవ మిషనరీలు కొనసాగిస్తున్న మత ప్రచారాన్ని కంపెనీ ప్రభుత్వం పూర్తిగా సమర్థించి, సహకరించింది.

★ 1850 లో చేసిన చట్టం ద్వారా క్రైస్తవ మతంలోకి మారినా కుమారుడికి తండ్రి ఆస్తి సంక్రమిస్తుందని పేర్కొన్నారు. ఈ చట్టం ద్వారా క్రైస్తవ మతంలోకి మారడాన్ని ప్రభుత్వం ప్రోత్సహిస్తున్నట్లు హిందువులు భావించారు. లార్డ్ కానింగ్ భారతీయులను క్రైస్తవ మతంలోకి మార్చడానికే ఇవన్నీ చేస్తున్నట్లు కొత్త పుకార్లు వ్యాపించాయి.

★ క్రైస్తవ మిషనరీలు బాలికా విద్యను ప్రోత్సహించడాన్ని బ్రిటిష్ వారు తమ విషయాల్లో అనవసరంగా జోక్యం చేసుకుంటున్నట్లు సనాతన హిందువులు భావించారు. 1856 లో రూపొందించిన హిందూ వితంతు పునర్వివాహ చట్టం సనాతన హిందూ మత పెద్దల ఆగ్రహానికి కారణమైంది.

సైనిక కారణాలు

భారతీయ సైనికులు, బ్రిటిష్ సైనికుల మధ్య జీతభత్యాల్లో, పదోన్నతుల్లో, ఉద్యోగ నిబంధనల్లో వ్యత్యాసం ఉండేది. లార్డ్ కానింగ్ 1856 లో ప్రవేశపెట్టిన 'సామాన్య సేనా నియుక్త చట్టం' భారతీయ సిపాయిలు విదేశాల్లో సైతం కంపెనీ తరపున యుద్ధాల్లో పాల్గొనడానికి సిద్ధంగా ఉండాలని పేర్కొనడంతో సిపాయిలు మరింత అసంతృప్తి చెందారు.

★ లార్డ్ కానింగ్ సైన్యంలో కొత్త రకం ఎన్‌ఫీల్డ్ రైఫిళ్లను ప్రవేశపెట్టి, ఆవు కొవ్వు, పంది కొవ్వు పూసిన తూటాలను పంపిణీ చేయడం ఈ తిరుగుబాటుకు తక్షణ కారణం. భారతీయ సైనికులను క్రైస్తవ మతంలోకి మార్చడానికే బ్రిటిష్‌వారు ఉద్దేశపూర్వకంగా ఈ తూటాలను వినియోగించేలా చేశారని పుకార్లు వ్యాపించాయి.

తిరుగుబాటు వ్యాప్తి

1857 ఫిబ్రవరిలో బెర్హాంపూర్‌లోని సైనికులు తూటాలను వాడటాన్ని వ్యతిరేకించారు. ఈ అసంతృప్తి తీవ్ర రూపం దాల్చక ముందే బ్రిటిష్ ప్రభుత్వం ఆ సైనిక దళాన్ని రద్దు చేసింది. 1857 మార్చిలో మంగళ్‌పాండే బారక్‌పూర్‌లో తన అధికారిని గాయపరిచాడు. దీంతో మంగళ్‌పాండేను ఉరితీయడమే కాకుండా, ఆ సైనిక దళాన్ని కూడా రద్దు చేశారు. 1857 మే 9 న మీరట్‌లోని బ్రిటిష్ సైనికాధికారి 90 మంది సైనికులను వరుసలో నిలబెట్టి ఉపన్యాసం ఇచ్చి, తూటాలను పంపిణీ చేశారు. అయితే వారిలో అయిదుగురు మినహా మిగిలినవారు ఈ తూటాలను తీసుకోవడానికి నిరాకరించారు. వారికి క్రమశిక్షణ ఉల్లంఘన కింద ఎక్కువ కాలం కఠిన కారాగార శిక్ష విధించడంతో మరుసటి రోజు (మే 10) మీరట్‌లో తిరుగుబాటు ప్రారంభమైంది.

★ తర్వాతి రోజు సిపాయిలు దిల్లీ చేరుకుని మొగలు చక్రవర్తి రెండో బహాదూర్‌షాను తమకు నాయకత్వం వహించాల్సిందిగా కోరి, సఫలీకృతులయ్యారు.

★ తిరుగుబాటు కార్చిచ్చులా ఉత్తర, మధ్య, పశ్చిమ భారతదేశంలోని కాన్పూర్, వారణాసి, అలహాబాద్, ఝాన్సీ నగరాలకు వ్యాపించింది. అయితే, బ్రిటిష్ ప్రభుత్వం తన శక్తియుక్తులన్నింటినీ ఉపయోగించి అనతికాలంలోనే ఈ తిరుగుబాటును అణిచివేసింది.

వైఫల్యానికి కారణాలు

తిరుగుబాటుదారులకు సరైన ప్రణాళిక, వ్యూహం, నిధులు లేవు. పంజాబ్, రాజస్థాన్, తూర్పు భారతదేశం, దక్షిణ భారతదేశంలో తిరుగుబాటు ప్రభావం పూర్తిగా కనిపించలేదు. సిక్కులు, మరాఠీలు, రాజపుత్రులు, తూర్పు భారతదేశంలోని పాలకులు తిరుగుబాటులో పాల్గొనలేదు.

★ భారతదేశంలోని స్వదేశీ రాజుల్లో కొందరు తిరుగుబాటును అణిచి వేయడానికి ఆంగ్లేయులకు తోడ్పడ్డారు. నభ, పాటియాలా, కపుర్తలాకు చెందిన సిక్కు రాకుమారులు, హైదరాబాద్, గ్వాలియర్ పాలకులు ప్రత్యక్షంగా బ్రిటిష్ వారికి సహాయం అందించారు.

★ హోల్కార్, సింధియాలు బ్రిటిష్ వారికి విధేయులుగా వ్యవహరించారు. వడ్డీ వ్యాపారులు, విద్యావంతులు బ్రిటిష్ వారికి తోడ్పాటునందించారు. తిరుగుబాటుదారులకు రాజకీయ నాయకత్వం, సైనిక అనుభవం లేదు. సైనిక సంపద, వనరుల్లో తిరుగుబాటుదారులు బ్రిటిష్ వారితో సరితూగలేకపోయారు.

తిరుగుబాటు ఫలితాలు

1857 తిరుగుబాటు విఫలమైనా ఇది బ్రిటిష్ పాలనకు మొదటి ప్రత్యక్ష ఎదురుదెబ్బ. తిరుగుబాటులో పాల్గొన్న సిపాయిలు, నాయకులు ప్రాణాలు కోల్పోయారు. తిరుగుబాటులో పాల్గొన్న గ్రామాలను పూర్తిగా ధ్వంసం చేశారు. అయితే ఈ తిరుగుబాటు బ్రిటిష్ పాలనలో మౌలిక మార్పులకు దారితీసింది.

★ విక్టోరియా రాణి ప్రకటనను 1858 నవంబరు 1 న అలహాబాద్‌లో లార్డ్ కానింగ్ చదివి వినిపించారు. దీని ప్రకారం ఈస్ట్ ఇండియా కంపెనీ పాలన అంతమైంది.

★ భారతదేశం బ్రిటిష్ ప్రభుత్వ ప్రత్యక్ష పాలనలోకి వచ్చింది. కానింగ్ మొదటి గవర్నర్ జనరల్, వైస్రాయ్ అయ్యారు. ఈ ప్రకటన బ్రిటిష్ సామ్రాజ్య విస్తరణకు చరమగీతం పాడింది. అదేవిధంగా భారత ప్రజల మత విషయాల్లో ప్రభుత్వ జోక్యం ఉండదని స్పష్టం చేసింది. సైన్యంలో ఐరోపావారి ప్రాతినిధ్యాన్ని పెంచుతూ సైన్యాన్ని పునర్వ్యవస్థీకరించారు. విభజించి పాలించు సూత్రాన్ని పాటిస్తూ ముస్లింలను తృప్తిపరిచే ప్రయత్నం చేశారు.

★ స్వదేశీ సంస్థానాధీశుల పట్ల ఉదార వైఖరిని అవలంబించారు. బ్రిటిష్ సామ్రాజ్య శ్రేయస్సు దృష్ట్యా రాజులు, జమిందారులు, భూస్వాములు, వర్తక వర్గాలను ప్రోత్సహించారు.

- భాస్కర్ వేడియం